

Всеукраїнський інтерактивний конкурс «МАН – Юніор Дослідник»

Номінація «Історик»

Комунальний заклад «Дергачівський ліцей № 2» Дергачівської міської ради

Самобутність Будянського фаянсу у контексті культурних взаємовпливів Харківщини

Роботу виконала:

Переверзева Кіра Анатоліївна,

учениця 8 класу

комунального закладу «Дергачівський ліцей № 2»

Дергачівської міської ради

*Науковий керівник: **Волкова Оксана Михайлівна,** вчитель історії
комунального закладу «Дергачівський ліцей № 2» Дергачівської міської ради*

Казило Валентина Віталіївна

Вироби БФЗ

Актуальність дослідження:

Актуальність зумовлена необхідністю переосмислення Будянського фаянсу як унікального результату культурного синтезу в регіоні.

Мета дослідження:

Дослідити Будянський фаянс як результат культурного синтезу та довести неперервність цієї мистецької традиції.

Завдання дослідження:

- ✓ проаналізувати історію заснування заводу родиною Кузнецових;
- ✓ визначити роль іноземних технологій та фахівців у розвитку підприємства;
- ✓ дослідити трансформацію художнього стилю від «агашки» до автентичного слобожанського розпису;
- ✓ апробувати традиційну техніку розпису на практиці.

Методи дослідження:

- ✓ історико-хронологічний;
- ✓ мистецтвознавчий аналіз;
- ✓ інтерв'ю, творче моделювання.

Об'єкт дослідження:

Мистецька спадщина Будянського фаянсового заводу в культурному просторі Харківщини в період з кінця ХІХ до початку ХХІ ст.

Предмет дослідження:

Культурні взаємовпливи та етнографічні особливості декору будянських виробів.

В історичному музеї

Сідельова Ірина Миколаївна

Матвій Сидорович Кузнецов

У 1871 р. Матвій Сидорович Кузнецов купує земельну ділянку з будівлями в сел. Буди (Харківська область) у винокура Котляра. Навколо селища було чимало глини, придатної для виробництва; ярмарки, які проходили у місті двічі на рік, та наявність залізниці. Кузнецов реконструює старі приміщення та будує нові. Будянська фабрика почала працювати у 1887 р. Кадровий склад сформували 200 досвідчених російських та литовських майстрів, переведених із інших фабрик Кузнецова, запрошені німецькі хіміки-технологи та місцеві робітники із Буд і навколишніх сіл. "Ново-Харківська фабрика М.С. Кузнецова в Будах" стала найбільшим підприємством з випуску столового фаянсу на українських землях у складі Російської імперії. У Будах існувала традиція підготовки власних керамістів безпосередньо на виробництві. М.Куліков, І.Грамма, Д.Ємець, М.Кирєєв, С.Клімов, М.Станін – майстри, чий досвід став підґрунтям для подальшого розвитку будянського виробництва.

Фото із фондів Будянського історико-краєзнавчого музею

БФЗ (кінець XIX ст.)

Члени управління БФЗ (кінець XIX ст.)

Робітники фабрики

Камін з молитовні

На території фабрики були побудові будинки для службовців, лікарня, школа, молитовня. За проектом архітектора В.Х. Немкіна у Будах був зведений у 1902 р. храм Миколи-Чудотворця з унікальним фаянсовим іконостасом. У молитовні був поставлений неповторний камін, облицьований темно-зеленою майолікою з фактурним тисненням, в центрі якого фреска із зображенням богині Юдиф, яка тримає голову переможеного Олоферне. Барильєф має пошкодження з часів Другої світової війни від пострілів нацистів. До заводських корпусів була прокладена залізниця, проведено електричне освітлення, працював телеграф, з Харковом налагоджений телефонний зв'язок.

Стара будівля заводу (2026 р.)

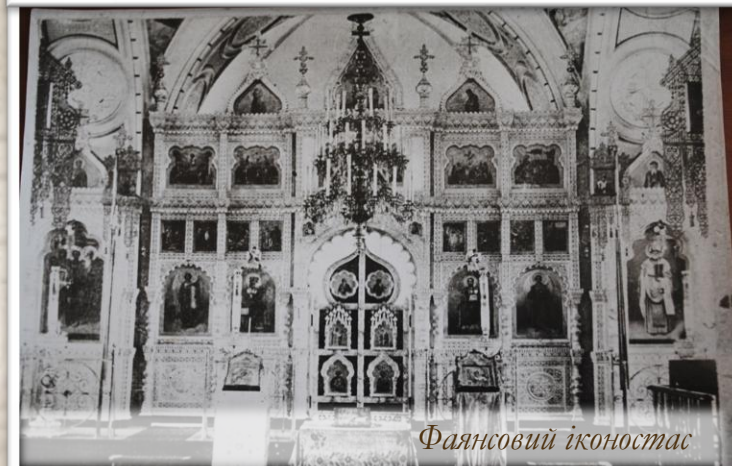
Автор фото: Переверзева Кіра

Будянська фаянсова фабрика (1914 р.)

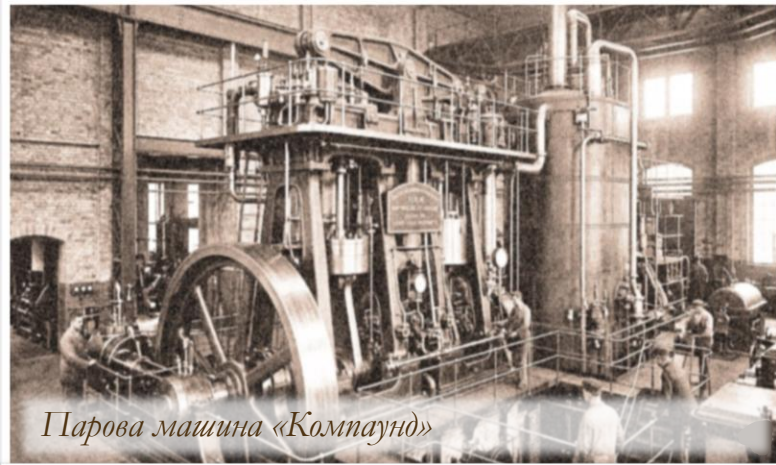
Храм Миколи-Чудотворця (рік заступання 1902р.)

Фаянсовий іконостас

У кінці ХІХ ст. Матвій Кузнєцов став найбільшим виробником порцеляни, фаянсу та майоліки, мав звання «Постачальник двору Його Імператорської Величності». Кузнєцовські вироби створювалися для обраних і для широкого загалу. Це столовий фаянс, миски-трактирки, кухлі, глечики, господарські банки. Попитом користувалася "агашкова" порцеляна, але все більшої популярності набували фаянсові миски та тарілки прикрашені букетами та квітами. Завдяки єврейським фахівцям, що були у складі правління фабрики, продукція масштабно виходила на внутрішній та світовий ринки, збувалася далеко за межами імперії: в Персії, Румунії, Туреччині, Афганістані, була організована торгова експедиція до Монголії.

Парова машина «Компаунд»

Автомати для формовки чашок

Тунельна піч для випалу литих виробів

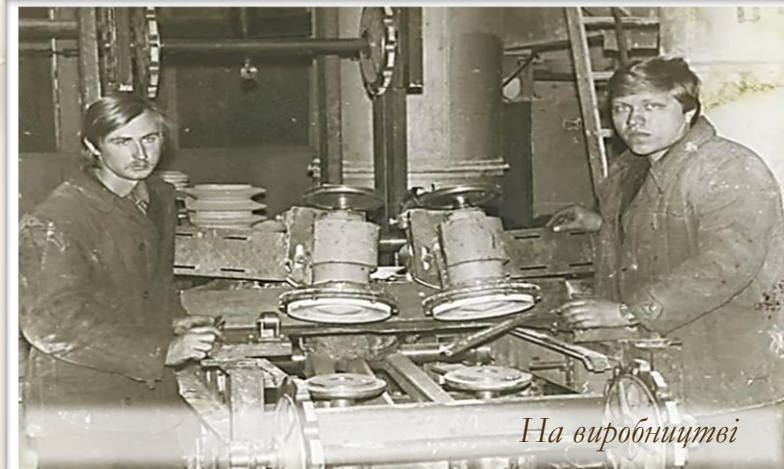
Підприємець пильно слідкував за новинками технологій на світовому ринку. Вперше на Будянському фарфорі М. Кузнецов використав малюнок, нанесений штампом за допомогою трафарету, а також декалькоманію – багатокольорову печать, що імітує ручний розпис. У 1901 р. була встановлена найпотужніша для того часу німецька парова машина «Компаунд». У 1910 р. французька фірма «Фор» випустила автомати для формовки чашок з товстими стінками, які М. Кузнецов відразу придбав. Запуск в 1911 р. тунельної печі для випалу литих виробів став справжнім переворотом у технології виробництва посуду.

Трафарет

Деколь

На виробництві

Вироби 1920-1930х рр.

З 1920-х років була проведена загальна державна стандартизація форм і розмірів посуду відповідно до нових соціальних вимог. 1 листопада 1922 року відкрилась Будянська школа ФЗУ, яка мала два відділення – живопису та скульптури, основним завданням якої було забезпечити підприємство висококваліфікованими кадрами. Термін навчання тривав 3 роки. Загальну й професійну освіту отримували близько 40 учнів. Вивчали рисунок, відведення, позолоту, розпис фарбами й інші техніки декорування, скульптуру, моделювання, формувальну та ливарну справи. У цей період працювали живописці – О. Базлов та І. Грамма, гравери – В. Козлов і С. Дятлов, майстер відведення – Р. Мігунов і майстер друку – Д. Ємець.

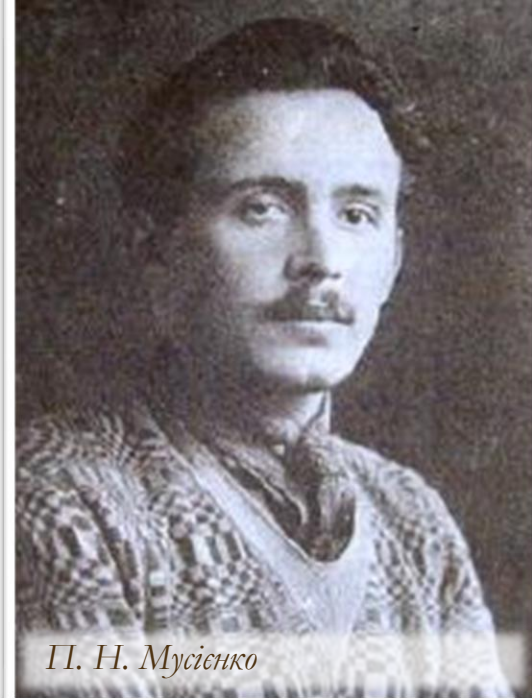
ВИДЫ И ФАСОНЫ ФАЯНСОВЫХ ИЗДЕЛИЙ

№№ таблиц	№№ рисунков	Наименование изделий	Фасон	№№ таблиц	№№ рисунков	Наименование изделий	Фасон
XXXV	1	Поддочник	Будянский с рельефом	XXXVII	34	Тарелка мелкая	Конт
	2	Ваза для супа	"		35	" глубокая	Н. Ф.
	3	Фруктовница	"		36	" мелкая	"
	4	Салатник	"		37	" глубокая	Гладкий борт
	5	Вяло для супа	"		38	" десертная	" "
	6	Салаточник	"		39	" детская глубокая	" "
	7	Блюдо круглое	"		40	" парижская	" "
	8	" "	"		41	Миска	Конт
	9	Вяло для соусов	"		42	"	Обыкновенный
	10	Блюдо овальное	"		43	Тарелка глубокая	Латвийский
	11	" "	"		44	" мелкая	"
	12	Тарелка глубокая	"		45	" десертная	"
	13	" мелкая	"		46	" парижская	"
	14	" десертная	"		47	" глубокая	Западный
	15	" парижская	"		48	" мелкая	"
XXXVI	16	Поддочник	Грифель	49	" десертная	"	
	17	Ваза для супа	"	50	" глубокая	Вирский арка	
	18	Фруктовница	"	XXXVIII	51	Полосница	Восточный
	19	Салатник	"		52	"	"
	20	Вяло для супа	"		53	"	"
	21	Салаточник	"		54	Полосницевница	"
	22	Блюдо круглое	"		55	"	"
	23	" "	"		56	"	"
	24	Вяло для соусов	"		57	"	Гладкий с новик
	25	Блюдо овальное	"		58	Салатник	Четырехугольный
	26	" "	"		59	"	"
	27	" "	"		60	Мясницца	Гладкий
28	Тарелка глубокая	"	61		Блюде чайное	Тазы	
29	" мелкая	"	62		" обыкновенное	Гладкий	
30	" десертная	"	63	"	Восточный		
XXXVII	31	" парижская	"	64	Блюдо овальное	Конт	
	32	" глубокая	Гладкий	65	"	"	
	33	" "	Конт	66	"	"	

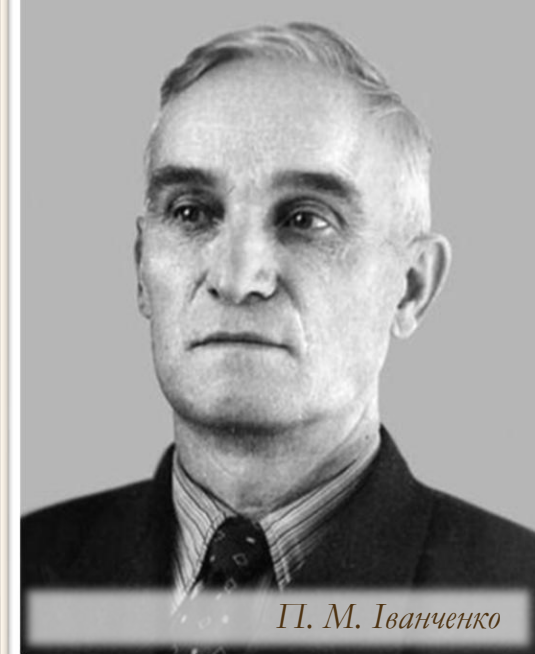
Фото; режим доступу: Будянський фаянсовий завод - Вироби 1920-1940-х років

У цей час на заводі працювали випускники Межигірського керамічного технікуму – послідовники М. Бойчука: П. Мусієнко (кераміст), Н. Федорова (художниця-керамістка), П. Іванченко (кераміст), П. Бідасюк (модельник). Вони прагнули синтезувати народні традиції та монументальність у вирішенні розпису, відмовившись від станковізму та натуралізму. Майстри впровадили агітаційну тематику та революційну символіку, наближену до пошуків українського авангарду. Пізніше до них приєдналися П. Серафимович (гравер), К. Хмелевський (художник-кераміст) та інші.

Фото; режим доступу: [Будяньський фаянсовий завод - Вироби 1920-1940-х років](#)

П. Н. Мусієнко

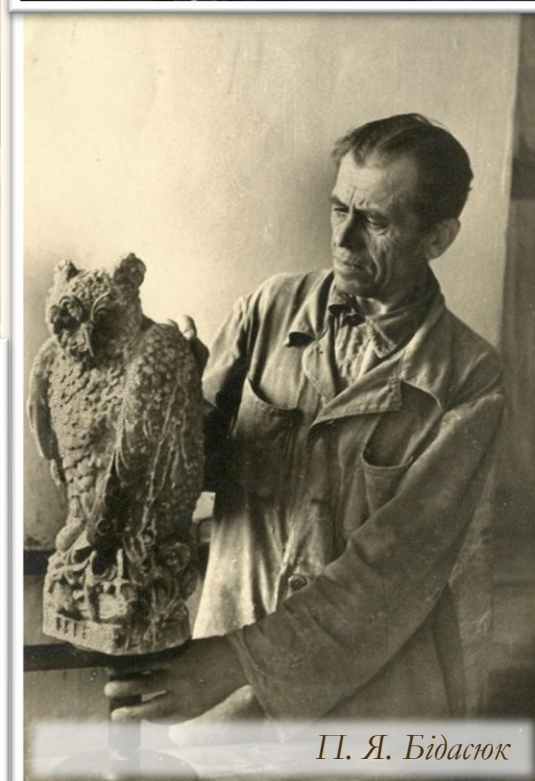
П. М. Іванченко

Н. І. Федорова

Посуд 1920-1940 рр.

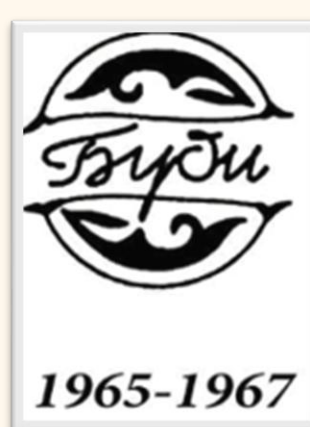
П. Я. Бідасюк

Маркування виробів — це літопис заводу. У Кузнецовський період клеймом був двоголовий орел, що підтверджувало статус «Постачальника імператорського двору». У 1919 р. завод отримав назву «Серп і молот», а символіка змінилася на індустріальну. У 1967р. Б. Пянида створив будянського півника, який став уособленням сонячного народного мистецтва та остаточно закріпив за заводом статус українського національного бренду.

Клейма; режим доступу: [Будянський фаянсовий завод - Історія заводу, маркування](#)

Товарні знаки БФЗ

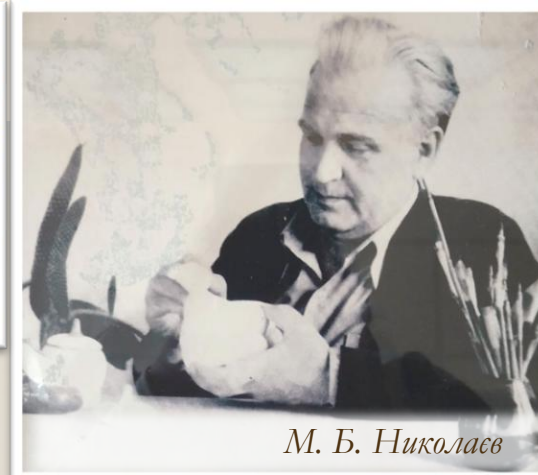

Р. С. Вакула

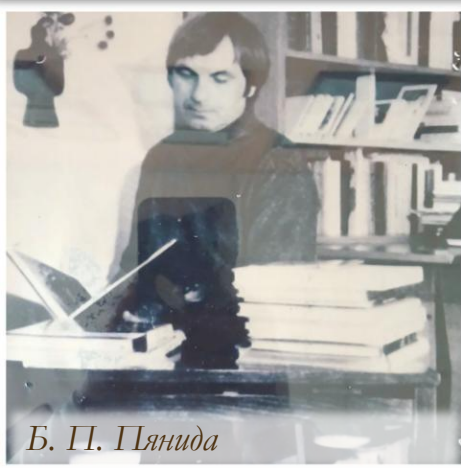

Посуд з колекції Історико-Красназничого музею сел. Буди

Фото із фондів Будянського історико-красназничого музею

М. Б. Николаєв

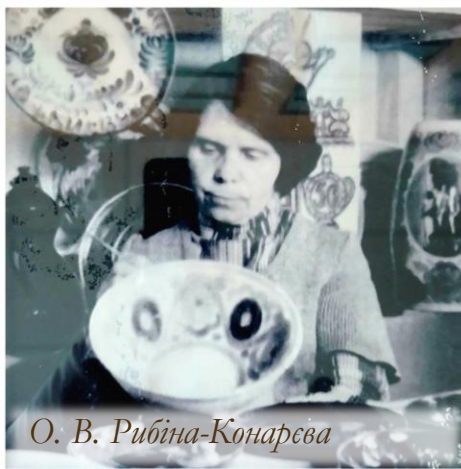
Б. П. Пянида

У період «золотої доби» Будянського фаянсу (1950-1980 рр.) художники лабораторії: Р.Вакула, Г.Кломбицька, М.Ніколаєв, Б.Пянида, О.Рибіна-Конарева, І.Сень, Г.Чернова – застосовуючи нові технології розпису солями металів у поєднанні з підглазурними фарбами, досягли гармонійного співвідношення кольорів, органічно поєднуючи рослинні, сюжетні мотиви декору з м'якими округлими формами виробів. У ці роки будянська продукція набуває своєї неповторної стилістики. Художні зразки стають еталонами масового виробництва.

Автор фото: Переверзева Кіра

Ю. Т. Піманкін

О. В. Рибіна-Конарева

Серед виробів Будянського фаянсу

Г. Д. Чернова

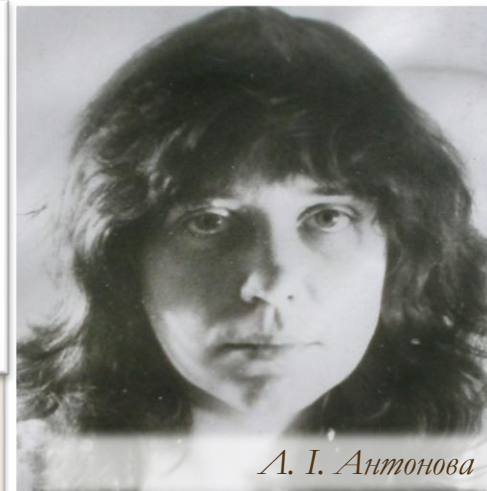
В. Ф. Сідак

Вироби з колекції Харківського Художнього музею

Фото із фондів ХХМ та Будианського історико-краєзнавчого музею

Л. І. Антонова

В. М. Радіонова

Творчі пошуки В.Родіонової, Ю.Пяниди, В.Сідак, Л.Антонової посилюють живописні ефекти, розширюють можливості сюжетного декоративного розпису, прагнуть до сучасного синтезу класичних форм і декору. Продукція активно експортується, експонується на міжнародних промислових виставках у Франції, Японії, Канаді, Судані, Бразилії, Індії, Сирії, Югославії, Аргентині, Польщі, художні зразки зберігаються в багатьох музеях України.

Автор фото: Переверзева Кіра

Ю. Б. Пянида

І. П. Сень

Серед виробів Будианського фаянсу

Г. І. Кломбіцька

Покинута прохідна заводу (2026 р.)

На руїнах БФЗ (2026 р.)

На жаль, у 2006 році через економічні чинники завод припинив роботу. Проте історія не зупинилася... Сьогодні у Будах діє Мистецька школа, де зберігають традицію Будянського розпису і досі використовують автентичні білі заготовки (напівфабрикати), що залишилися з часів функціонування заводу, а також особисті ескізи художників Юрія і Бориса Пянид. Я відвідала цю школу. Мною було особисто розписано фаянсову тарілку за традиційними канонами будянської школи. Цей практичний досвід дозволив мені глибше зрозуміти специфіку «будянського мазка» та відчути тяглість поколінь. Працюючи з матеріалом, який був виготовлений на заводі, я переконалася: попри закриття підприємства, художня традиція Слобожанщини продовжує жити у творчості юних художників.

Автор фото: Переверзєва Кіра

У Будянській школі мистецтв

Особистий внесок.

Реалізовано авторський творчий проєкт (розпис тарілки): під час відвідин Будянської мистецької школи власноруч розписано фаянсову тарілку за канонами школи з використанням автентичних матеріалів.

Практична значимість -

результати дослідження рекомендовано використовувати для популяризації бренду «Будянський фаянс», підготовки екскурсійних програм, наповнення музейних експозицій, в освітньому процесі мистецьких шкіл.

Висновок:

Історія Будянського заводу — це яскравий приклад культурного та економічного синтезу, де російський капітал і досвід династії Кузнецових стали фундаментом для розвитку потужного підприємства. Управлінська гнучкість, зокрема залучення представників єврейської громади до керівництва, забезпечила ефективну логістику та комерційний успіх на міжнародному рівні. Технологічна досконалість виробництва була досягнута завдяки інтеграції європейського досвіду та майстерності литовських і російських керамістів. Українські таланти збагатили продукцію мотивами слобожанського розпису. Саме такий міжнародний сплав перетворив звичайний фаянс на унікальне мистецьке явище з виразним національним колоритом.

Таким чином, «Будянський стиль» є результатом гармонійної співпраці різних народів, кожен з яких вклав частку своєї культури у спільну спадщину Харківщини.

Костенко Наталія Миколаївна

Гуслева Вероніка Сергіївна

Використані джерела

1. Безрукова Т. М., Безрукова І. В Хронологія розвитку фаянсового підприємства у селищі Буди Харківського району Харківської області / Безрукова Т. М., Безрукова І. В. // Пам'яткознавчі погляди молодих вчених ХХІ ст.: зб. наук. ст. з пам'яткоохорон. роботи / Харків. держ. акад. культури [та ін.]. – Харків, 2011.
2. Безрукова Т.М. М.С. Кузнєцов – засновник фаянсового виробництва у селищі Буди Харківської області // Культурна спадщина Слобожанщини: Збірка науково-популярних статей. – Харків: Курсор, 2008.
3. Большаков Л.Н. Рисунок на фаянсі. Невигадана. повість про будян. Півника. – 2-е вид., дод. – Х.: Прапор, 1986.
4. Каталог Українського Мистецтва; режим доступу: <https://artkum.com.ua> // Будянський фаянсовий завод - Вироби 1920-1940-х років // Будянський фаянсовий завод - Історія заводу, маркування (дата звернення: 14.04.2026)
5. Мизгіна В.В. «Будянський фаянс» // Енциклопедія сучасної України. – К.: Координаційне бюро ЕСУ НАН України. – 2004.
6. Мизгіна В.В. Будянський фаянсовий завод «Серп і Молот» // Мистецтво України: Енцикл. в 5 т. / Редкол.: Кудрицький А.В. (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1995.
7. Pinterest; режим доступу: <https://pin.it/1GM4OQUPF> (дата звернення: 05.04.2026-13.04.2026)
8. Харківський історичний музей. Постачальник Двору Його Імператорської Величності Матвій Сидорович Кузнєцов і його вироби у фондах ХІМ; режим доступу: <https://museum.kh.ua> (дата звернення: 09.04.2026)
9. Харківський Художній музей. Вінок пам'яті – Будянському фаянсу; режим доступу: <https://artmuseum.kh.ua> (19.04.2026)
10. Фотографії, зроблені авторкою
11. Фотографії із фондів історико-краєзнавчого музею сел. Буди
12. Фотографії музейних предметів з колекції кераміки фондового зібрання Харківського художнього музею
13. Фотографії музейних предметів з колекції кераміки фондового зібрання Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова

Висловлюю щире подяку за допомогу у проведенні дослідження та збору матеріалів директору клубного закладу селища Буди Казилу Валентині Віталіївні, керівнику КЗ СМО «Будянська школа мистецтв» Гуслевій Вероніці Сергіївні та викладачці КЗ СМО «Будянська школа мистецтв» Костенко Наталії Миколаївні, директору Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова Сошніковій Ользі Миколаївні та головному зберігачу фондів ХІМ імені М. Ф. Сумцова Буличовій Вікторії Віталіївні, директору ОКЗ «Харківський художній музей» Мизгіній Валентині Василівні та завідувачу відділом науково-освітньої роботи ХХМ Сідельовій Ірині Миколаївні, провідному бібліотекарю ХХМ Оберніжній Ларисі Сергіївні, кандидату мистецтвознавства Мироненко Надії Григорівні, почесному краєзнавцю України Безруковій Тетяні Миколаївні. Дякую Мамі за допомогу та підтримку.

Автор фото: Переверзева Кіра

